

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32:321.015

*Харченко Людмила Вікторівна,
доцент кафедри міжнародних відносин
та суспільних наук НУБіП України, доктор політичних наук*

ПОШУК ІДЕАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕЛІТИ В СВІТОВІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття містить аналіз текстів деяких авторів докласичного і класичного періоду, а саме – Платона, Арістотеля, Н. Мак'явелі, Ш.-Л. Монтеск'є, Г. Гегеля та Ф. Ніцше на предмет їх ставлення до феномену "політична еліта". Метою статті є спроба відійти від широкого визначення і обґрунтування еліти як суспільного феномену, що має певні ознаки, характеристики та імперативи, йому притаманні. Такий політологічний аналіз становлення еліти від наукових витоків дає змогу показати тяглість певних архетипів, що існують і продовжують актуалізуватися в політичному просторі сучасного світу і України зокрема.

Однією з найгостріших проблем суспільств, що трансформуються, є усунення суперечностей між технологічними можливостями соціального управління і його недостатньо розробленою методологічною базою. У процесі трансформації відбуваються кардинальні зміни суспільних імперативів, цінностей і норм, що їх здійснюють суспільно-політичні і громадські інститути. Відповідно методи, механізми й інструменти формування оновленої суспільно-політичної парадигми потребують суттєвої корекції і вдосконалення. Досвід розвинених країн, що утверджували модель суспільства, заснованого на знанні (knowledge based society), свідчить про позитивні наслідки цього процесу і про необхідність впровадження зваженого наукового аналізу під час конструювання суспільної моделі нашої держави. Важливим елементом визначення шляхів розвитку і засобів оптимізації діяльності української політико-управлінської еліти має стати формування такої моделі її діяльності, в основу якої має лягти наукове знання про політичну еліту, відповідне українським реаліям. На шляху здійснення зазначеної мети постає потреба дослідити політико-управлінську еліту як суспільно-політичний феномен, здатний спрямувати зусилля суспільства, що трансформується, в напрямку розвинутої демократії. Адже від спроможності еліти конструювати політичну дійсність, яка зрештою впливає з усвідомлення і осмислення окремих суспільно-політичних проблем, проблем держави і влади, прав і свободи людей, залежить якість і довершеність цієї дійсності.

Дослідження політичних еліт заведено розпочинати з робіт В. Парето та Г. Моски, оскільки саме вони у XVIII ст. сформулювали його в наукову теорію і ввели поняття «еліта» в понятійно-категоріальний політологічний дискурс. Їх наукова школа отримала назву «класична теорія еліт», яка вилилася в декілька дослідницьких напрямків. Проте досить важливими є і надбання світових учених – філософів, політичних діячів – щодо ролі провідної верстви у житті суспільства. У вченнях Арістотеля, Платона, Н. Мак'явеллі, Ш. Л. Монтеск'є, Г. Гегеля, Ф. Ніцше тощо існують свої тлумачення щодо «обраних, кращих» представників людства і їх дотичності до політичної влади, які залишати поза контекстом становлення теорії еліти, на наш погляд, недоречно.

Платон, який сам виріс у знаній і старовинній родині з аристократичними традиціями, у своїй праці «Держава» побудував утопічну модель суспільства, розподіливши людей на три страти. Кожна страта відповідно до своїх природних здібностей займалася відповідними справами: «у тих з вас, хто здатен правити, Бог домішав при народженні золота, і тому вони найцінніші; у їх помічників – срібла; заліза і міді у землевласників і різного роду ремісників». [1, с.57]. Оскільки від народження усі люди різні і схильні до різного роду занять, за Платоном, вони повинні були зберігати родинну спадкоємність справи або виявляти у нащадків виникнення інших схильностей і спрямовувати у відповідне русло, причому і до вищої страти, і до нижчої. Владу «натовпу»

Платон вважав небезпечною, ворожою мудрості. Також давньогрецький філософ запропонував ідею «селекції кращих» шляхом парування найкращих чоловіків і жінок, а їхніх дітей виховувати на користь державі. Управління, зазначав Платон, є доменом людей освічених, які оволоділи висотами наукового пізнання, знають причини поведінки людей у господарчому і політичному житті полісу, на основі знань вміють передбачати майбутнє, що має неабияке значення для визначення діяльності підвладних.

Аристотель – учень і послідовник Платона, наполягав на обов'язковому володінні тих, хто обіймає провідні посади трьох якостей – співчувати існуючому державному устрою, мати здатність до виконання управлінських обов'язків і вирізнятися добропорядністю і справедливістю. Одночасно, філософ надавав великого значення спадковим здібностям: природа (згідно з його вченням) наділяє одних людей ознаками і задатками правителя, інших прирікає на довічне рабство [2, с.47]. При цьому Аристотель стверджував, що «державним благом є справедливість, тобто те, що слугує загальній користі» [3, с.467]. Якість набутих знань в людині, для Аристотеля, визначала її елітність. Чим вищим був рівень, яким володіла людина, тим ближчою вона була до ідеалу, взірця.

Ідеї елітаризму найбільшою мірою набули розвитку в працях флорентійського мислителя доби Відродження Нікколо Мак'явеллі [4]. Загалом висловлені у праці «Державець» думки та ідеї щодо концепції політичної влади одержали назву «мак'явеллізм», що буквально означало ствердження основ безпринципної політики, здатної до будь-яких (навіть неетичних, аморальних) дій задля досягнення поставленої загальної мети. Такі негативні якості як цинізм, брехливість, жадібність, агресивність, егоїстичність, інтриганство тощо, які проявляються у політико-управлінській еліті в боротьбі за владу і під час її утримання Мак'явеллі вважав даністю і в цьому сенсі був далекоглядним. Проте, як висловився англійський мислитель Ф. Бекон, Мак'явеллі власне не винайшов нічого нового, а лише пояснив дію наявних суспільних механізмів [5]. Меншість керує більшістю, використовуючи при цьому два різні засоби – хитрість та силу.

Шарль-Луї Монтеск'є у своїй праці «Персидські листи» висловив чимало думок щодо розподілу влади в державі і стосовно самої

влади як такої. Його теза: «Відомо з досвіду віків, що будь-яка людина, котра має владу, схильна зловживати нею і рухається у цьому напрямку доти, доки не сягне межі» [6] яскраво свідчить про те, що актуальні проблеми минулих століть суттєві і в наш час. Виокремивши серед форм правління республіку, монархію і деспотизм, Ш.-Л. Монтеск'є зазначив, що основою еліти є аристократія, принципами якої є добродесність і поміркованість. «В ідеалі дворянство є необхідним для монархії, бо в монархії, де немає дворянства, монарх стає деспотом» [7, с.262].

Важливу роль у становленні буржуазного суспільства феодальної Європи яскравий представник німецької класичної філософії Георг Вільгельм Фрідріх Гегель відводив дворянству. На його думку, будь-хто міг брати участь у політичному управлінні, проте для цього потрібно було мати досвід і моральну волю. Такими ознаками найбільшою мірою володіє дворянство, найменшою – міщанство та інші (не обрані) верстви. Держава, на думку Г. В. Ф. Гегеля, є чинником виникнення нерівності між тим, хто володарює, і тими, хто підкорюється. Однак це має місце і на найвищому щаблі: «неоднаковість керівних осіб, адміністративних установ, керуючих органів» [8, с.76]. Загалом світову історію Г. В. Ф. Гегель вважав діяльністю світового духу, а представників еліти – носіями волі цього духу (причому представники еліти не усвідомлюють, що вони є зброєю в руках надсвітової сили) [9, с.29].

Еліту як образ «вищої» людини розуміє німецький мислитель Фрідріх Ніцше: «О вищі люди, навчіться від мене такого: на базарі ніхто не вірить у вищих людей. А якщо вам захочеться там промовляти – гаразд! Потолок тільки кліпає очима: «Ми всі рівні!» [10, с. 206]. У часи кардинальних змін і проникнення мас у велику політику Ф. Ніцше досить критично ставився до торжества сірої посередності, яку він називав не інакше як: «...стадо, яке треба тримати в рабстві всіма засобами, гній, що покликаний служити добривом для надлюдей» [10, с.218]. Ідея надлюдини – ключова у філософії Ф. Ніцше, причому він виводить дві концепції створення такої людини: дарвіністичну і культурологічну. Перша стверджує, що найдосконаліший вид людини може з'явитися у результаті еволюційного розвитку (Заратустра). Друга – лише в умовах

існуючого виду людина може підійти до досягнення найдосконалішого людського виду (Антихрист). Звичайна людина, на думку Ф. Ніцше, – це канат, натягнутий між твариною і надлюдиною над прірвою. Образом майбутньої надлюдини, вважав мислитель, є родова аристократія, яка пішла від сильних і благородних індивідів – касті обраних. Прогрес Ф. Ніцше вбачав у «революції верхів», обстоюючи при цьому необхідність принесення жертв: «Людство, яким пожертвували б у масі процвітанню окремого, більш сильного, людського екземпляра – ось що було б прогресом» [10, с. 411].

Саме з початком ХХ ст. – з розгортанням політичних процесів, цикли яких до кінця століття поступово і невинно прискорювались, із приходом представників середнього і нижчого класу у політичні верхи – пов'язана поява нової течії в політологічній науці – теорія еліт. Концепція елітарності, засновниками і розробниками якої були Вільфредо Парето, Гаetano Моска та Роберт Міхельс, відкрила нову сторінку в осягненні феномену еліти і дозволила подивитися на елітотворчі процеси не з погляду ідеальної теорії (утопії), а з позицій соціології, що будує свої висновки на підставі вже наявних у суспільстві процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платон. Держава / Платон ; [пер. з дн.гр. та комент. Д. Коваль]. – К. : Основи, 2000. – 354 с.
2. Аристотель. Політика / Аристотель. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
3. Аристотель. Сочинения / Аристотель. – М. : Наука, 1984. – Т. 4. – 563 с.
4. Мак'явеллі, Нікколо Флорентійські хроніки; Державець / Н. Мак'явеллі // Пер. з іт. А. Перепадя. – К. : Основи, 1998. – 492 с.
5. Бекон Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Бекон. – М., 1971. – Т. 1. – 420 с.
6. Монтескье Ш.-Л. Персидские письма / [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки – <http://www.lib.ru/INOOLD/MONTESK/persid.txt>
7. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / Ш.-Л. Монтескье ; [А. В. Матешук (сост., пер. и комент.)]. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.
8. Гегель Г. Основы философии права або природне право і державознавство / Г. Гегель ; [пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра]. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
9. Гегель Г. В. Ф. Сочинения : в 12 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М., 1935. – Т. 8. – С. 29–30.
10. Ницше Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Ницше ; [пер. с нем., сост., ред. и авт. примеч. К. А. Свасьян]. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – 829 с.

Харченко Людмила Викторовна

ПОИСК ИДЕАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ЭЛИТЫ В МИРОВОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ С АНТИЧНЫХ ВРЕМЕН ДО НАЧАЛА ХХ ВЕКА.

В статье содержится анализ текстов некоторых авторов доклассического и классического периодов, а именно – Платона, Аристотеля, Н. Макиавелли, Ш-Л Монтескье, Г. Гегеля и Ф. Ницше в контексте их отношения к категории «политическая элита». Целью статьи является попытка отойти от широкой интерпретации и обоснования элиты как общественно феномена, имеющего определенные признаки, характеристики и императивы, ему присущие. Такой анализ становления элиты от научных истоков дает возможность показать преемственность некоторых существующих архетипов, продолжающих актуализацию в политическом пространстве современного мира и Украины в частности.

Kharchenko Liudmyla

SEARCH FOR THE IDEAL MODEL OF THE ELITE IN WORLD POLITICAL THOUGHT FROM ANCIENT TIMES TO THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.

The article contains an analysis of the texts of some authors of the pre-classical and classical periods, namely - Plato, Aristotle, N. Machiavelli, Sh-L. Montesquieu, G. Hegel and F. Nietzsche on their attitude to the phenomenon of "political elite". The aim of the article is to try to move away from the broad definition and justification of the elite as a social phenomenon that has certain features, characteristics and imperatives inherent in it. Such a political analysis of the formation of the elite from scientific sources makes it possible to show the longevity of certain archetypes that exist and continue to be relevant in the political space of the modern world and Ukraine in particular.